

Журналистің ғылымды насихаттаудағы кәсіби және когнитивтік деңгейі

Аңдатпа. Журналистика салалары өркениеттің даму жолдарына және адамзат пен қоғамның сұранысына сәйкес таңдалады. Уақытпен бірге қоғам мен адам, мамандықтар да жүйелі трансформацияға ұшырап келеді. Ғылыми журналистика бағыты да өзінің ерекше табиғатымен қызмет етуде. Біріншіден, ғылым мен білімнің жетістіктері арқылы түрленіп, ықшамдалып отырса, екіншіден, ғылыми журналистиканың табыстылық факторлары нормативтік, құқықтық және практикалық негіздерге сүйенеді, үшіншіден, ғылыми журналистика ғылыми қауымдастықтар мен көпшілік аудиторияның арасын жалғайтын функцияларды қоса атқарады.

Ғылымның жетістіктерін насихаттауды кәсіби журналистер мен ғылыми қауымдастық бірлесіп жүзеге асырады. Ұсынылатын контенттің қарапайым аудиторияға арналғаны ғылыми ақпараттың талдану деңгейінен байқалады.

Ғылыми журналистің когнитивтік деңгейі оның ғылыми дереккөздерді басқа дереккөздермен қатар еркін қолдануына көмектеседі. Автордың пікірінше, бұл қызметтер журналистің ғылыми нәтижені жариялауымен таусылмайды. Журналист үшін ғылыми зерттеулердің нәтижесін сапалы жариялау – ғылыми коммуникацияның табыстылығының құрамдас бөлшегі.

Зерттеу қорытындысында ғылыми коммуникациядағы табыстылық дәрежесі журналистің когнитивтік және кәсіби деңгейіне тәуелділігі, оның қандай факторлармен анықталатыны тұжырымдалған.

Түйін сөздер: ғылыми коммуникация, журналистік құзырет, дилетантизм, дербестендіру тәсілі, когнитивтік, конвергенттік қасиет.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2021-134-1-91-96>

Түсті: 05.07.20 / Қайта түзетілді: 08.10.20 / Жарияланымға рұқсат етілді: 17.03.21

Кіріспе. Журналистика салаларының эволюциялық даму жолдары адамзат пен қоғамның сұранысына байланысты таңдалып дамиды. Уақытпен қатар қоғам мен адам, мамандықтар да жүйелі трансформацияға ұшырап отыратыны белгілі. Ғылыми журналистика бағыты да өзінің ерекше табиғатымен қызмет етеді: біріншіден, ғылым мен білімнің жетістіктері арқылы түрленіп, ықшамдалып отырады, екіншіден, ол жалпы журналистиканың нормативтік, құқықтық және практикалық негіздеріне сүйенеді, үшіншіден, ғылыми

журналистер ғылыми қауымдастықтар мен көпшілік аудиторияның арасын жалғайтын маңызды функцияны қоса атқарады.

Көптеген зерттеулерде ғылыми журналистика ғылыми жетістіктерді ақпараттық дереккөздерге айналдыру (медиаулау) жүйесінің басты элементі түрінде талданады.

Жалпы ғылыми журналистика Кеңестік дәуірден бері ағартушылық жоба түрінде өмірге келгеннен кейін кәсібилене бастады. Сол кезеңде жаратылыстану ғылымы мен технологиядағы ғылыми-көпшілік мағлұматтар

миллиондаған тиражбен «кеңес халқына» арнайы журналдар мен кітап топтамалары арқылы таратылды. «Наука и жизнь», «Химия и жизнь», «Природа», «Техника молодежи» және басқа да басылымдар Кеңес еліндегі ғылымды түсіндіріп таратудың негізгі құралдарына айналып, кәсіби журналистер қауымдастығын қалыптастырудағы басты нысан болды [1, 143 б.].

Ғылыми журналистің мәртебесінде екі мәселе қатар жүріп келеді: бір жағынан, ғылымның жаңалықтарын көпшілікке таратуды ғалымдар өз мойнына алса, екінші жағынан, әдебиеттегі ғылыми-көпшілік жанр журналистерден қосымша кәсіби машықтарды талап етті. Ғылыми-көпшілік басылымдарда ғалымдардың жұмыс істеуінің, материалдар әзірлеуінің басты себебін осылардан іздеу керек.

Талқылау. XX ғасырдың соңына дейін ғылыми журналистерді арнайы оқыту, дайындау жүргізілмеді. Бұрынғы Кеңестер Одағының құрамына кірген республикаларда бұл жағдай қайталанып отырды. Қазіргі Қазақ елінің бұқаралық коммуникация құралдарында жаңа технологиялық, ғылыми ізденістер мен зерттеулердің нәтижелерін терең, әрі жан-жақты көрсете алмауын сол кездегі ғылыми журналистикаға деген көзқарастың салдары деп түсінген дұрыс. Ғылымның керемет жаңалықтарын, жаңа коммуникациялық ортаның беретін жақсылығын аудиторияға қызықты етіп ұсынылмауын, әсіресе, қазақтілді ақпарат құралдарындағы ғылыми журналистердің жоқтығымен байланыстырамыз.

Кезінде Кеңестер елінде медиа құралдарын басқарушылар ғылыми журналистерді «Химия и жизнь» ғылыми журналының жанынан ашылған 2 жылдық мектеп-студияға жіберіп дайындаған. Бұл ғажайып мектеп-студияға түскендер аптасына бір рет жиналып тек мақала жазуды емес ғылымның, ғылыми журналистиканың әлеміне саяхаттап, шеберліктерін шыңдайтын болған. Қазақ журналистикасына дәл осындай орта сұранып тұрғандай. Қазақтілді журналистердің арасында ғылымға икемі барларының басын

қосып, 5-6 ай көлемінде ғылыми тақырыптар бойынша дайындап, ғылыми ортада танымал ғалымдармен кездестіріп, кәсіби жағынан шыңдаса, отандық ғылыми журналистиканың да өрісі кеңіп қалар еді.

2000 жылдардан бастап жоғары қарқынмен дамып келетін коммуникациялық орта мен интернеттің әсерімен дамыған елдердің бәрінде ғылымға деген қызығушылық қайта жандана бастады. Бұған ғылыми мекемелер мен әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштердің жақсаруы да игі ықпалын тигізді. Рейтингі жоғары америкалық ғылыми ресурстардың танымалдығы басқа елдердегі ғылыми журналистикаға да үлгі болды. Мәліметтер жаңаша форматта, жаңа стильде жазылып, оларды безендіру, рәсімдеу ісінде ең соңғы технологиялық әдістер қолданылып, журналдар мен интернет ресурстар өз аудиторияларын көбейте бастады [2, 115 б.].

Әлемдегі беделді ғылыми-танымдық басылымдар мен телеарналар басқа нарыққа шығып, бірнеше тілде хабар тарата бастады. Қазақстанда да соңғы 15 жылдың көлемінде ғылымға деген мемлекеттік саясат өзгеріп ғылымды, ғалымдарды қолдау тетіктері іске қосыла басталды. Интернеттегі барлық ресурстарда ғылыми-көпшілік тақырыптар мен рубрикалар ашылды, ғылым адамдарының блогтары тіркеліп, олар да кәсіби журналистермен қатар өз зерттеулерін насихаттауға, жарнамалауға мүмкіндік алды.

Екінші жағынан, елде ғылым мен білім саласын реформалау интенсивті жүргізілді, ғылыми ізденістерді қолдау үшін ғылымды қаржыландыру тетіктері заңдық негізде өзгертілді, ғылымды қолдайтын жаңа «Ғылым туралы» заң қабылданды. Ғылыми ақпаратты тарату мен тұтыну жеңілдеді. Ғылым мен білім саласындағы реформаларды талқылау арқылы қоғамда ғылыми журналистикаға деген сұраныс күшейді. Қоғамның ғылымға деген бетбұрысы байқалып, Интернеттегі медиа алаңдарда ғылым мен білім салаларын реформалауға байланысты саяси, қоғамдық дискуссиялар өткізіле бастады. Ақпараттық технологияның дамуы Қазақ елінің әрбір аза-

матына өзіне қажетті сұрақтарға жауапты тікелей министрлер мен әкімдерден алатын мүмкіндіктер берді.

Осының бәрі біздің елімізде де америкалық және батыс еуропалық стандарттарға негізделген ғылымды көпшілікке түсінікті етіп жақындатқан жаңа медиа саланың пайда болғанын көрсетеді. Яғни, отандық ғылыми журналистиканың кәсібиленуінің жаңа кезеңі басталды деп айта аламыз.

Ғылыми журналистика – журналистің танымдық және кәсіби деңгейіне, құзыретіне сүйеніп қана жақсы нәтиже бере алады. Өзі маманданған ғылым саласында танымы терең болу әрбір журналист үшін биік мақсат деп танылады. Сондықтан ғылыми басылымдар өз журналистерінің арнайы кәсіби деңгейіне биік талаптар қояды.

Немістердің жоғары оқу орындарының Одағы әлем университеттерінде 3000-нан аса пәндер оқытылатынын анықтаған. Егер ақпарат құралдары өз штаттарында ғылымның бір ғана түріне маманданған журналист ұстаса, онда қанша журналист қажет болар еді? Ғылыми басылымдарға кәсіби журналистер қажет пе, әлде ғылыми білімі бар мамандар керек пе деген дилемма ғылыми журналистиканың күн тәртібінен түспей келеді [3, 52 б.].

Егер журналист тек өзі білетін сала туралы ғана жазса, онда аудитория басқа ғылымдарда не болып жатқаны туралы хабарсыз қалады. Ресейдің ғылыми журналистері жүргізген зерттеулер бойынша физикадан маманданған адамға этнология тақырыбын берсе, филология бағытындағы журналистке химия тақырыбы берілсе, олардың материалдарының сапасы өте жақсы дәрежеде болатынын байқаған. Бұл нәтижені классикалық журналистік құзырет категориясымен түсіндіруге болады. Егер журналист бір тақырыпты жақсы меңгерген кәсіби маман болса, онда басқа тақырыптар бойынша да ол өз методологиясымен терминдер мен анықтамаларды жеңіл пайдаланып, материалын оқырманға барынша түсінікті етіп жеткізе алады.

Ғалымдар мен журналистер арнайы дайындығы жоқ адамдарға қатысты дилетантизм

туралы жиі айтады. Қазір де кейбір әріптестерінің қарапайым терминологиялық базаға сүйеніп жазған еңбектеріне сенімсіздікпен қарайтын ғалымдар кездеседі. Алайда, олар ғылым саласын насихаттайтын журналистика тұтас қоғамның мүшелері қатысатын дискуссиялардың тақырыптарын көтеруге міндетті екенімен келіспейтін сияқты [4, 253 б.].

Ғылыми журналистер ғылыми жаңалықтар мен зерттеулерге маңызды, жауапты мәселе деп қарайды. Қазіргі қоғамдарда энергия көздері туралы үлкен талқылаулар, іс-шаралар жүріп жатыр. Астанада өткен ЭКСПО-2017 көрмесі бұған жақсы дәлел бола алады. Осындай әлемдік деңгейдегі шаралардан кейін баламалы энергия көздеріне деген қызығушылық артады. Осыны болжаған ақпарат құралдары қоғамның қызығушылығын қанағаттандыру мақсатында түрлі мазмұндағы, сенсация мен жарнамасы бірге жүретін материалдар жариялай бастайды.

Дәл осындай процестердің ортасында жүрген ғылыми журналистің міндеті – ұсынылған тақырыптың құндылығын жоғалтып алмай жақсы, түсінікті тілмен ақпарат әзірлеу. Сонымен бірге, ол ғылыми жаңалықтың нәтижелерін талдап бағалауда өз жауапкершілігін сезініп, зерттеу нәтижелерінің әлеуметтік, экономикалық және экологиялық сипаттарын қамтып жазуы тиіс. Бұл міндеттер сапалы атқарылса ғана журналист өзінің кәсіби мақсатына жетті деуге болады.

Нәтижелер. Ғылыми журналистің кәсіби білімі оның ғылыми дереккөздерді басқа да дереккөздер сияқты еркін қолдануына жол ашуы тиіс. Бұдан басқа оның тағы бір қасиеті – журналистік зерттеу жұмыстарында табандылық болғаны дұрыс. Ғылыми журналистердің назар аударатын тағы бір мәселесі – ғылыми зерттеулердің нәтижесі бұл процестің соңы емес, қоғамды қызықтыратын сұрақтардың бәрі нәтижені жариялаумен таусылмайды. Бұл – журналистің үлкен материалының басы ғана болуы мүмкін. Сонымен бірге, журналист үшін ғылыми зерттеулердің нәтижесін аудиторияға қызықты етіп жеткізу – ғылыми коммуникацияның табыстылығының құрамдас бөлшегі.

Ғылым туралы жазатын журналистердің өздері қиын және түсініксіз деп санайтын пәндерді де жақсы меңгеруге ынталы болғаны абзал. Бұл шарттың орындалуы өзін сыйлайтын ғылыми басылымдардың мейнстримге, жеңіл контентке сырғып кетпеуі үшін қажет. Ғылыми журналистика коммуникацияда белгілі барлық әдістер мен формаларды қолдана алады. Жанрдың әралуандығы да сапалы контент дайындауға көмектеседі [5, 146 б.].

Ғылыми журналистің шеберлігінің тағы бір қыры – жаңа замандағы бұқаралық медиалардың жұмыс істеу қағидасын толық меңгеруі. Журналист коммуникацияның рөлін, жалпы медиапсихологияны, конвергенттік қасиеттерді меңгеруі, оның коммуникативтік ғылым бойынша құзыреттілігі болуы тиіс. Ал, құзыреттілік – кәсібилікпен астасып жататын маңызды қасиет. Бұның бәрі – ғылыми коммуникациядағы жақсы нәтижеге жетудің алғышарттары.

Қорытынды. Журналистика мен қоғам адамзат жинаған білімнің барлық тармақтары бойынша редакторлар дайындаған материалдардан үлкен пайда табары анық. Ғылыми біліммен және дереккөздермен қаруланған редактор қоғамдағы проблемаларды біліктілігі жоғары, ғылым туралы жазатын адаммен салыстырғанда жақсы жазатыны дау тудырмайды.

Мақалада ғылыми коммуникацияның сапалы болуы журналистің когнитивтік және кәсіби деңгейіне тәуелді болатыны талқыланды. Ғылыми коммуникацияның дамуы-

на ықпал ететін факторларды былайша қорытындылауға болады: бірінші, ғылыми басылымдарды қаржыландырудың қысқаруы мен мемлекеттік қолдаудың төмендеуі, екінші, қоғамдағы ғылыми саланың, ғалымдардың беделі мен мәртебесінің төмендігі, білім беру бағдарламаларында ғылыми журналистика бағытының назардан тыс қалуы.

Бұл, бір жағынан, ғалымдар мен ғылымның жағдайы қоғамда көбірек айтылуды, насихаттауды қажет ететін салмақты аргумент. Өйткені барлық кезеңдерде ғылыми басылымдардың дәрежесі қоғамның даму деңгейімен байланысты болып келеді. Екінші жағынан, ғалымдардың өздері де бұл процеске қосылып, ғылым туралы, өздерінің зерттеулері туралы бұқаралық аудиторияға шығып көп айтулары қажет.

Журналист пен ғалымның арасындағы коммуникация күрделі және табандылық пен уақытты қажет ететін процесс. Мемлекеттің ақпараттық-коммуникациялық саясаты жоғарыда айтылған тұжырымдарды қорытқан, адамдардың, қоғамның, елдің дамуына бағытталған, ғылым мен ақпараттық құралдардың ықпалдасуын қолдайтын идеологияның негізінде жасалғаны дұрыс. Сонда ғана ғылыми коммуникациядағы жақсы нәтижелерді қоғам жақын перспективада көре алады. Журналистің когнитивтік және кәсіби деңгейі, құзыреті өскен сайын ғылыми коммуникацияның табыстылық және нәтижелік дәрежесі де сапалық талаптарға сәйкес жоғарылайтыны анық.

Әдебиеттер тізімі

1. Библер В.С. От наукоучения – к логике культуры. - Москва: Политиздат, 1998. – 412 с.
2. Кожемякин Е.А. Современные теории массовой коммуникации. - Белгород: ИПЦ «ПОЛИТЕР-РА», 2010. – 338 с.
3. Шумилина Т.В. Журналистика и устойчивое развитие. - Москва: Факультет журналистики МГУ им. М.В. Ломоносова, 2010. – 154 с.
4. Дергачев В.А. Глобалистика. - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 304 с.
5. Тертычный А.А. Аналитическая журналистика: познавательно-психологический подход. - Москва: «Гендальф», 1998. – 256 с.

У.М. Есенбекова

*Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан***Профессионально-когнитивный уровень журналиста в пропаганде науки**

Аннотация. Отрасли в журналистике возникают в соответствии с развитием и потребностями общества. Общество, люди и профессии подвергаются систематической трансформации. Научная журналистика также функционирует с учетом своих особенностей. Во-первых, она меняется и упорядочивается достижениями науки и образования; во-вторых, факторы успешности научной журналистики имеют нормативную, правовую и практическую основу; в-третьих, научная журналистика выполняет комбинированную функцию соединения научных сообществ и широкой общественности.

Продвижение научных достижений осуществляется совместно профессиональными журналистами и научным сообществом. Поэтому проработанность научной информации важна для хорошего восприятия контента широкой аудиторией. Здесь когнитивный уровень научного журналиста помогает ему свободно использовать научные теории наряду с другими источниками. По мнению автора, такая деятельность не должна заканчиваться публикацией журналистом научных результатов. Для журналиста качественная публикация результатов исследований – неотъемлемая часть успеха научной коммуникации.

В исследовании делается вывод, что степень успеха в научной коммуникации зависит от ряда факторов, в том числе от когнитивного и профессионального уровня журналиста.

Ключевые слова: научная коммуникация, репрезентация науки, журналистская компетентность, метод персонализации, дилетантизм, когнитивность, конвергентное свойство.

U.M. Yessenbekova

*L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan***Professional and cognitive level of the journalist in science propaganda**

Abstract. Journalism branches arise in accordance with development of society and its needs. Society, people, and professions are undergoing systematic transformation. Scientific journalism performs with its distinctive characteristics. First, it changes and organized by the achievements of science and education. Second, the success factors of science journalism have a normative, legal, and practical basis. Third, scientific journalism has a combined function of connecting the scientific community and public.

The promotion of scientific achievements is jointly carried out by professional journalists and the scientific community. Therefore, the elaboration of scientific information is important for a good perception of the content by a wide audience. The cognitive level of the scientific journalist helps him to freely use scientific theories along with other sources. The author considers that such activities should not end with the publication of scientific results by a journalist. For a journalist, high-quality publication of research results is an integral part of the success of scientific communication.

The study concludes that the degree of success in scientific communication depends on several factors, including the cognitive and professional level of a journalist.

Keywords: scientific communication, representation of science, journalistic competence, personalization method, dilettantism, cognitive, convergent property.

References

1. Bibler V.S. *Ot naukoucheniya – k logike kultury* [From science to the logic of culture] (Moscow, Politizdat, 1998, 412 p.). [in Russian]

2. Kozhemyakin E.A. Sovremenniye teorii massovi kommunikacii [Modern theories of mass communication] (Belgorod, CPI «POLITERRA», 2010, 338 p.). [in Russian]
3. Shumilina T.V. Jurnalistika i ustoichivoe razvitiye [Journalism and sustainable development] (Moscow, Faculty of Journalism, M.V. Lomonosov Moscow State University, 2010, 154 p.). [in Russian]
4. Dergachev V.A. Globalistika [Global studies] (Moscow, UNITY-DANA, 2005, 304 p.). [in Russian]
5. Tertychny A.A. Analiticheskaya jurnalistika: poznavatelno-psihologicheski podhod [Analytical journalism: cognitive-psychological approach] (Moscow, Gandalf, 1998, 256 p.). [in Russian]

Автор жайлы мәлімет:

Есенбекова Ұлбосын – телерадио және қоғаммен байланыс кафедрасының профессоры м.а., Журналистика және саясаттану факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Yessenbekova Ulbossyn – Associate Professor of the Department of Teleradio and Public Relations, Faculty of Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.